

TOELICHTING OP DE KNA WATERBODEMS VERSIE 3.2

INHOUDSOPGAVE

1 Inleiding	2
2 Overgangsregeling versie 3.1 → 3.2	2
3 Inhoud KNA	2
4 Relatie KNA Landbodems en Waterbodems	3
5 Reikwijdte KNA: juridische inbedding	3
6 Reikwijdte van de KNA Waterbodems: inhoudelijk	3
7 Opbouw KNA Waterbodems	4
8 Bouwstenen	7
9 Archeologische monumentenzorg en selectiebesluit	7
10 KNA en Leidraden	8
11 Actoren	9
12 Toelichting op de herziene versie (3.2) van de KNA Waterbodems	9
13 Gescheiden uitvoering veldwerk, uitwerking, conservering & rapportage	18
14 Standaardrapporten: onwenselijkheid samenvoegen van deelprocessen	19
15 Relevante wettelijke regelingen m.b.t. Nederlandse archeologiebestel en KNA ..	19

Eigendomsrecht

Dit protocol is opgesteld in opdracht van en uitgegeven door de Stichting Infrastructuur Kwaliteitsborging Bodembeheer (SIKB). Het Centraal College van Deskundigen (CCvD) Archeologie, ondergebracht bij SIKB, beheert dit protocol inhoudelijk. De actuele versie staat op de website van SIKB (www.sikb.nl) en is op elektronische wijze tegen ongewenste aanpassingen beschermd. Het is niet toegestaan om wijzigingen aan te brengen in de originele en door het CCvD Archeologie goedgekeurde en vastgestelde teksten met het doel hieraan rechten te (kunnen) ontlenen.

© Copyright SIKB

Overname van tekstdelen is toegestaan met bronvermelding. Alle rechten berusten bij SIKB.

Bestelwijze

Dit protocol is, evenals de beoordelingsrichtlijn waarbij dit hoort, in digitale vorm kosteloos te verkrijgen bij SIKB. Een ingebonden versie kunt u bestellen tegen kosten, op te vragen bij SIKB.

Helpdesk/gebruiksaanwijzing

Voor vragen over inhoud en toepassing van dit protocol kunt u terecht bij SIKB.

1 Inleiding

De ondertekening van het Verdrag van Valletta (Malta) in 1992 is het startsein geweest voor een geleidelijk proces van grootschalige veranderingen in de Nederlandse archeologie. Het archeologiebestel is sindsdien omgevormd van een bestel waarin het doen van opgravingen voorbehouden was aan universiteit en overheid tot een bestel van zelfregulering, waarin het archeologisch onderzoek ingebed is in een open marktsysteem, waarin concurrentie en marktwerking onderdeel zijn van de archeologie. Eenieder die beschikt over een zogenaamde opgravingsvergunning (art. 45 Monumentenwet 1988 (MW 1988)) kan zich begeven op de opgravingsmarkt en opdrachten verwerven tot het uitvoeren van archeologisch onderzoek.

Om de kwaliteit van dit onderzoek te blijven garanderen, is in 1999 door Staatssecretaris Van der Ploeg van OCW een commissie in het leven geroepen om een kwaliteitssysteem te ontwerpen en dit heeft in 2001 geresulteerd in het zogenaamde handboek 'Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie', in de archeologiewereld inmiddels aangehaald als 'de KNA'. Er zijn twee varianten van de KNA: een versie met betrekking tot Landbodems, en de voorliggende KNA met betrekking tot Waterbodems.

De bovengenoemde commissie bestond uit archeologen uit alle geledingen: overheid (rijk, provincies en gemeentes), universiteiten, bedrijven, depots en beroepsorganisaties. Sinds deze eerste commissie is het een gangbare procedure geworden om herzieningen van de KNA uit te laten voeren door representanten van het archeologische werkveld en zij hebben dan ook gezamenlijk gewerkt aan deze voorliggende versie (3.2) van de KNA Waterbodems.

Het Centraal College van Deskundigen Archeologie (CCvD Archeologie), ondergebracht bij de Stichting Infrastructuur Kwaliteitsborging Bodembeheer (SIKB) te Gouda, draagt zorg voor het ontwikkelen en actueel houden van de KNA, en is bevoegd tot het goedkeuren van nieuwe KNA-versies en/of onderdelen daarvan. Het beheer en de uitgave van de KNA is in handen van de SIKB. De voorliggende KNA Waterbodems versie 3.2 is op 18 december 2014 vastgesteld door het Centraal College van Deskundigen (CCvD) Archeologie, ondergebracht bij de SIKB te Gouda.

2 Overgangsregeling versie 3.1 → 3.2

Voor de overgang van de KNA Waterbodems versie 3.1 naar versie 3.2 is door het CCvD Archeologie een overgangsregeling vastgesteld. Deze overgangsregeling is vastgesteld op 12 weken na publicatie van de KNA 3.2. Bij deze relatief korte overgangstermijn heeft het CCvD Archeologie overwogen dat de wijzigingen van dusdanige aard zijn dat verwacht mag worden dat organisaties de wijzigingen binnen deze termijn goed kunnen implementeren. Ook heeft dit voorstel in het ontwerp gestaan (Toelichting op de KNA) en daarop zijn geen reacties gekomen.

Per 01-01-2015 treedt de KNA 3.2 in werking. De overgangsregeling geldt gedurende twaalf weken na publicatie: bedrijven, instellingen en overheden kunnen in de periode tot en met 06-04-2015 hun werkwijze aanpassen. In deze periode kan zowel volgens de betreffende protocollen van KNA 3.2 als die van KNA 3.1 gewerkt worden. Instellingen die vóór 06-04-2015 overschakelen op de versie 3.2 melden dit bij de Erfgoedinspectie. Zij worden dan op versie 3.2 geïnspecteerd.

Vanaf 07-04-2015 is het, voor alle projecten die starten na die datum, niet meer mogelijk om te werken volgens de KNA versie 3.2. De Erfgoedinspectie e.a. toetsen vergunninghouders vanaf die datum alleen op basis van de KNA Waterbodems versie 3.2.

Voor de veranderingen in de KNA Waterbodems versie 3.2 ten opzichte van versie 3.1 wordt verwezen naar de paragraaf 12 'Toelichting op de herziene versie (3.2) van de KNA Waterbodems' alsook naar bijlage IIwb Actoren.

3 Inhoud KNA

De KNA bevat eisen waaraan archeologisch onderzoek en beheer van archeologisch vondst- en documentatiemateriaal minimaal moeten voldoen. Daartoe is het archeolo-

gisch proces opgesplitst in een aantal processtappen. Aan deze processtappen zijn op hun beurt actoren gekoppeld waarmee ook aan de uitvoerders van het archeologisch onderzoek eisen worden gesteld. De processtappen (en eventueel bijbehorende specificaties) die zijn vastgelegd vormen minimumeisen. Meer mag dus altijd.

4 Relatie KNA Landbodems en Waterbodems

Qua structuur en opbouw zijn de beide KNA's hetzelfde: er zijn twee delen, een met protocollen en een met diverse bijlagen (zie verder paragraaf 'Opbouw KNA'). Waar mogelijk is de inhoud van de diverse protocollen en bijlagen ook dezelfde. Zo zijn de protocollen specialistisch onderzoek en depotbeheer nagenoeg hetzelfde. Grotere verschillen zijn met name te constateren in de protocollen met betrekking tot uitvoerende veldwerkzaamheden, zoals het inventariserend veldonderzoek en het opgraven.

De keuze voor het gebruik van de KNA Landbodems of Waterbodems is helder: wanneer het onderzoek op of onder water betreft, dan is de KNA Waterbodems van toepassing. Wanneer het archeologisch onderzoek 'op land' betreft, dan is de KNA Landbodems van toepassing. Wanneer een scheepswrak zich in de bodem (op land) bevindt, dan geldt dus de KNA Landbodems.

Over het algemeen kan gezegd worden dat de KNA Landbodems 'voor loopt'. Dit komt in de eerste plaats, omdat archeologisch onderzoek onder water binnen het Verdrag van Malta jonger is. Het komt daarbij minder voor, en vergt ook vaker meer gecompliceerd onderzoek. De KNA Landbodems is dan ook vaker en uitgebreider herzien. Met de voorliggende KNA Waterbodems versie 3.2 is nu een grote inhaalslag gemaakt en is dit zoveel mogelijk gelijk getrokken. In deze nieuwe versie zijn alle –voor Waterbodems relevante– wijzigingen die in afgelopen jaren in Landbodems zijn gemaakt, nu ook doorgevoerd in Waterbodems. Voor een overzicht van alle wijzigingen wordt verwezen naar de paragraaf 'Toelichting op de herziene versie 3.2 van de KNA Waterbodems'.

5 Reikwijdte KNA: juridische inbedding

De KNA is een door de beroepsgroep gedragen document en stelt als zodanig eisen aan de uitvoerders van archeologische werkzaamheden (zie ook art. 24, lid 1 van het Besluit archeologische Monumentenzorg (BAMZ)). In het huidige archeologiebestel geldt met betrekking tot de kwaliteitszorg een systeem van zelfregulering door de beroepsgroep en een vaste werkwijze is daarom niet in wettelijke regels vastgelegd.

Het gebruik van de KNA is inmiddels verankerd in het Nederlandse archeologiebestel. Dit blijkt ook uit het feit dat bij de wettelijke regels omtrent de verlening van de opgravingsvergunning wordt verwezen naar de KNA als de normen die gelden in de archeologische beroepsgroep (art. 24, lid 2 BAMZ). De protocollen uit de KNA, die daarbij expliciet genoemd worden zijn: protocol 4103 Inventariserend veldonderzoek, protocol 4104 Opgraven, protocol 4107 Archeologische begeleiding en protocol 4101 Programma van Eisen (zie art. 4, lid 3 Regeling archeologische monumentenzorg (RAMZ)).

Daarnaast kunnen opdrachtgevers van archeologisch onderzoek als randvoorwaarde stellen dat de archeologische werkzaamheden worden uitgevoerd conform de eisen uit de KNA en relevante leidraden. Dit kan vastgelegd worden in het Programma van Eisen (PvE) van het betreffende onderzoek. Hiermee is voor de opdrachtgever de minimale kwaliteit gewaarborgd.

6 Reikwijdte van de KNA Waterbodems: inhoudelijk

De KNA Waterbodems is, zoals hierboven reeds aangegeven, beperkt tot archeologische werkzaamheden op of onder het wateroppervlak. Voor al het onderzoek op den droge gelden de eisen uit de KNA 3.3 Landbodems. De KNA Waterbodems is bedoeld voor onderzoek op de bodems van rivieren, meren, kanalen, zeearmen, de bodem van de Noordzee en Waddenzee, vallend binnen het Nederlandse grondgebied. De KNA Waterbodems is eveneens van toepassing voor onderzoek buiten territoriale wateren waarvoor door de

RCE een projectvergunning is afgegeven. Onderzoek in de inventariserende fase vanaf het wateroppervlak, de zogenaamde 'opwaterfase', valt ook onder de KNA Waterbodems. De archeologie onder water is in de praktijk voor een groot deel gericht op de scheepsarcheologie. Het is echter van belang te benadrukken dat het in deze KNA om een breder scala van vindplaatsen gaat. In het algemeen kan worden gesteld dat het gaat om het onderzoek naar (delen van) verdronken cultuurlandschappen. Dit geldt bijvoorbeeld voor complextypen in rivieren die van oorsprong onder water liggen (depots en dumpplaatsen) of die in de loop van de tijd onder water zijn geraakt. Deze vindplaatsen zijn dikwijls ontoegankelijk, omdat ze in of onder een dik Holoceen pakket liggen. Onderzoek naar vindplaatsen in de Noordzee bijvoorbeeld stuit op een bijzondere, complexe en logistieke problematiek. Toch is het van belang dat ook deze landschappen onderwerp van onderzoek zijn en daarom wordt nadrukkelijk vermeld dat ook deze vindplaatsen onder de reikwijdte van de onderwaterarcheologie vallen.

7 Opbouw KNA Waterbodems

De KNA Waterbodems bestaat uit twee delen, te weten een hoofddeel met protocollen en een afsluitend deel met bijlagen. Een protocol is een hoofdstuk dat bestaat uit een geheel van afspraken, regels en eisen met betrekking tot een deelproces uit het proces van de archeologische monumentenzorg of een ondersteunend proces.

Uitgangspunt bij de opbouw van de KNA is dat de protocollen zoveel mogelijk het proces van de archeologische monumentenzorg volgen (hetgeen niet betekent dat elke stap verplicht doorlopen moet worden als deze niet relevant is). Hierbij zijn de volgende hoofdprocessen onderscheiden:

- Bureauonderzoek
- Inventariserend Veldonderzoek
- Opgraven
- Archeologische Begeleiding
- Fysiek Beschermen

In schema 1 (zie volgende pagina) is dit proces in hoofdlijnen weergegeven.

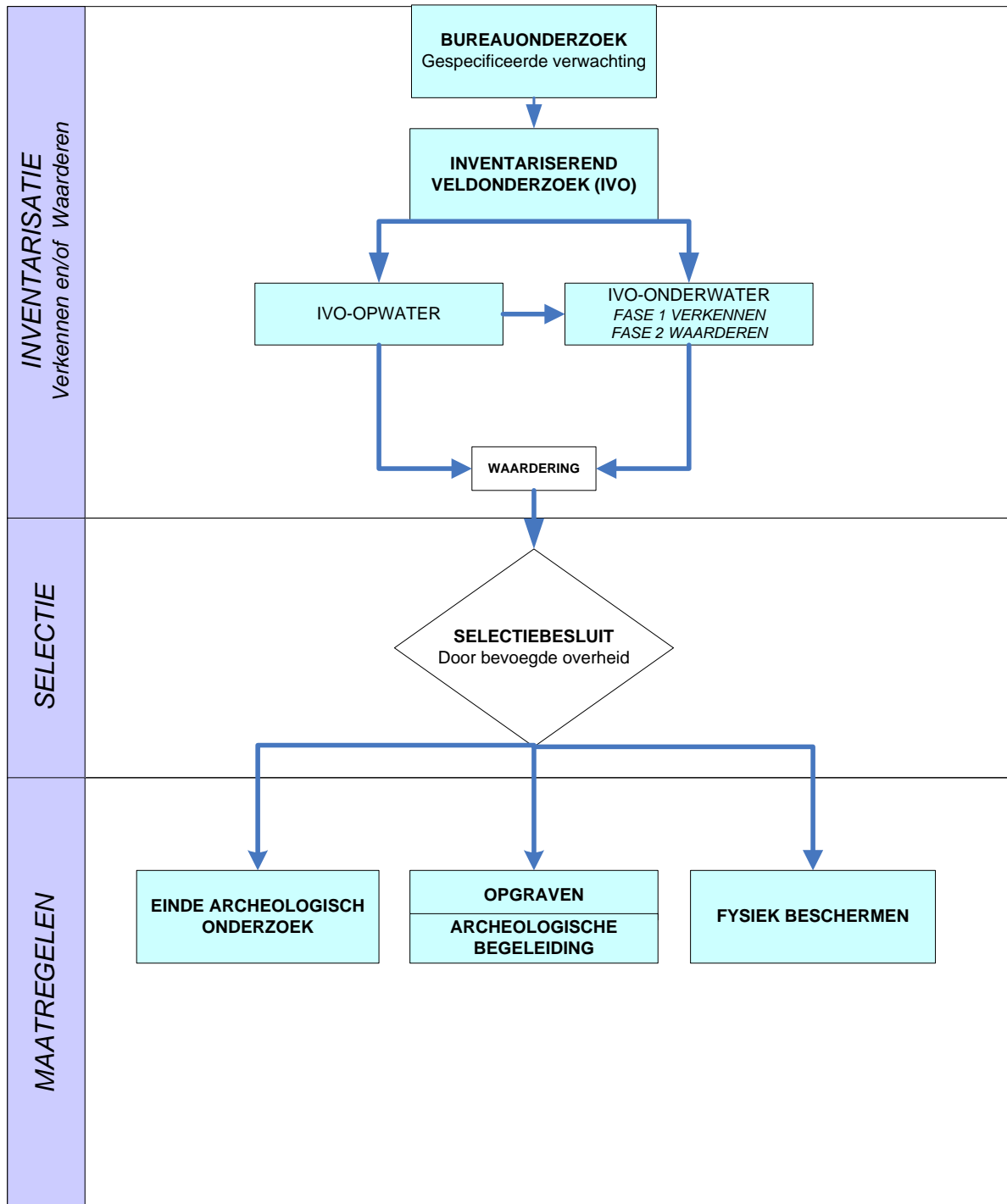
Daarnaast zijn de volgende ondersteunende processen in afzonderlijke protocollen beschreven:

- Programma van Eisen (PvE)
- Specialistisch Onderzoek (SO)
- Depotbeheer

In onderstaand schema staat de samenhang tussen de archeologische processen en de ondersteunende processen (of deelprocessen) weergegeven.

Bureau- onderzoek (BO)	IVO		Archeologische Begeleiding	Opgraven	Fysiek Beschermen
	Op water	Onder water			
	PvE	PvE	PvE	PvE	(Archeologische Visie)
BO	IVO Opwater	IVO Onderwater	IVO	Opgraven	(Richtlijnen Inrichting & Beheer)
			Opgraven		(Monitoring)
	SO	SO	SO	SO	
	Depotbeheer	Depotbeheer	Depotbeheer	Depotbeheer	

Schema 2. Samenhang processen KNA 3.2.

Schema 1. De KNA-processen in relatie tot het proces van de archeologische monumentenzorg (AMZ).

OS01wb Plan van Aanpak Opgraven	
onderwerp	kwaliteitseis(en)
Administratieve gegevens	- Zie kwaliteitseisen OS15wb.
Inleiding	- Probleemformulering van het onderzoek, met verwijzing naar uitkomsten van de gespecificeerde verwachting in het bureauonderzoek en PvE.

Schema 4. Voorbeeld opbouw Specificaties.

8 Bouwstenen

Een bouwsteen is een onderdeel van de documentatie van een onderzoek. Het legt de (administratieve) resultaten vast van een specifieke stap of activiteit en kan al naar gelang de onderzoeksvraag, op verschillende wijze 'gestapeld' worden tot een database of GIS. De beschreven oplossing geeft enkel aan wat de minimumeisen dienen te zijn. De bouwstenen en de toelichting op het gebruik daarvan, zijn apart als bijlage in de KNA terug te vinden. Voor de protocollen '4101 Programma van Eisen', '4102 Bureauonderzoek', '4105 Fysiek Beschermen', '4106 Specialistisch Onderzoek' en '4110 Depotbeheer' zijn overigens geen bouwstenen van toepassing.

Naam: Vlak
Doel: documenteren van de aangelegde (horizontale) opgravingsvlakken (vlakkenlijst).

Bouwsteen

	naam	Domein	voorbeelden
Identificatie			vlaknr volgnr
kenmerk	-		
verwijzing	>project >[put]		bestandsnaam OM_ is aangelegd in ...

Schema 5. Voorbeeld van een bouwsteen.

NB

Tot op heden is deze bijlage I Bouwstenen identiek aan die van *Landbodems*, de nieuwste versie 3.2 is dan ook integraal overgenomen van versie 3.3 van *Landbodems*. Bij de herziening van de KNA Waterbodems van versie 3.1 naar versie 3.2 is evenwel geconstateerd dat deze bijlage ten behoeve van Waterbodems aangepast dient te worden. De huidige versie bevat teveel omissies en is derhalve niet geheel geschikt voor Waterbodems. Het is de bedoeling de bijlage binnen afzienbare tijd specifiek aan te passen aan Waterbodems.

9 Archeologische monumentenzorg en selectiebesluit

Met betrekking tot de archeologische monumentenzorg, het proces daarvan in schema 1 en het zogenaamde selectiebesluit kan nog het volgende opgemerkt worden: Burgemeester en Wethouders (B&W) kunnen van een aanvrager van een sloopvergunning, een ontheffing van het bestemmingsplan, een projectbesluit, een omgevingsvergunning of aanlegvergunning een archeologisch rapport verlangen (voor de laatste twee genoemde vergunningen alleen wanneer dat in het bestemmingsplan is geregeld). B&W

stellen vervolgens vast of de archeologische waarde van het terrein dat wordt verstoord in voldoende mate is vastgesteld. Wanneer het archeologisch onderzoek naar de mening van B&W onvoldoende is geweest, zal de aanvrager van de vergunning of de ontheffing aanvullend onderzoek moeten verrichten.

Naar aanleiding van het ingediende archeologische rapport met een waardering nemen B&W een besluit over het vervolg (opgraven, *in situ* behouden, technische maatregelen treffen of (bouw)werkzaamheden onder archeologische begeleiding). In de archeologische praktijk wordt dit besluit wel aangeduid als 'selectiebesluit'. Een selectiebesluit wordt veelal genomen aan de hand van een selectieadvies dat wordt gegeven op basis van archeologisch inhoudelijke argumenten. Deze adviezen worden gegeven door de uitvoerders van het archeologisch onderzoek of gemeentelijke of provinciale archeologen of archeologische adviesbureaus.

Wanneer B&W bepalen dat archeologische resten moeten worden opgegraven heeft de opgraver zowel te maken met de gemeente als met de RCE. De gemeente is bevoegd om eisen te stellen aan het onderzoek in het kader van de opgraving (bijvoorbeeld via het PvE), mits de gemeente dit heeft geregeld in een bestemmingsplan of verordening (art. 38 MW 1988). Aan de RCE moet de opgraver de aanvang van de opgraving melden, en vervolgens ook de resultaten (via Archis).

De term 'selectiebesluit' komt overigens niet in de wet- en regelgeving voor. Een dergelijk besluit heeft dan ook alleen juridische betekenis wanneer het is genomen op grond van een wettelijke bevoegdheid van bijvoorbeeld B&W (zie hierboven).

10 KNA en Leidraden

In de KNA wordt verwezen naar een aantal leidraden op plekken waar deze een relevante aanvulling vormen. Leidraden kunnen beschouwd worden als een *best practice* voor specifieke onderdelen binnen het archeologisch onderzoek. Bijvoorbeeld de keuze voor de beste strategie. In principe zijn leidraden vrijwillig te gebruiken, maar het gebruik kan verplicht gesteld worden door middel van het PvE. Het beheer van de leidraden valt onder het CCvD Archeologie. Er wordt gestreefd naar reguliere inhoudelijke aanpassing en actualisatie van de leidraden. Een groot deel van de KNA-leidraden is specifiek van toepassing op archeologisch onderzoek op land. Alle KNA-leidraden zijn beschikbaar via de website van de SIKB. De volgende leidraden zijn relevant voor archeologisch onderzoek op en onderwater:

KNA-leidraden Veldmethoden en technieken

- KNA-leidraad Archeologische Veldhandleiding Archeologie
- KNA-leidraad IVO Karterend booronderzoek, versie 2
Marine Geophysics Data Acquisition, Processing and Interpretation. Guidance Notes English Heritage 2013¹ (Dit is de evenknie van de nieuwe KNA-Leidraad 'Geofysisch Onderzoek (*Guideline English Heritage*)' die aan Landbodems is toegevoegd).

KNA-leidraden Veldwerk algemeen

- KNA-leidraad Archeologische Standaard Boorbeschrijving (ASB), versie 5.2
- KNA-leidraad Eerste hulp bij Kwetsbaar Vondstmateriaal (waaier, niet downloada-
ble)
- KNA-leidraad Archeozoölogie, versie 1.01

KNA-leidraden Fysiek beschermen

- KNA-leidraad Standaard Archeologische Monitoring (SAM)
- (daarnaast zijn er ook twee brochures beschikbaar over SAM, voor archeologen en voor opdrachtgevers)

¹ <http://www.english-heritage.org.uk/publications/marine-geophysics-data-acquisition-processing-interpretation/MGDAPAI-guidance-notes.pdf>.

KNA-leidraden overig: beleidskaarten, veldwerk beekdalen en publiekspresentatie

- KNA-leidraad Archeologisch Onderzoek en Verwachtingskaarten Beekdalen in Pleistoceen Nederland
- KNA-leidraad Archeologie Presenteren

Kennisdocumenten overig

- Notitie Juridische aspecten van deponeren van vondstmateriaal bij archeologische opgravingen

Opgeheven

- KNA-leidraad Programma van Eisen (verwerkt in protocol 4101 Programma van Eisen).

11 Actoren

In de KNA worden alleen actoren genoemd bij de kritische processtappen/activiteiten in de beschrijving van de deelprocessen. Aan deze actoren worden eisen gesteld met betrekking tot opleiding en werkervaring. Het gaat om processtappen/activiteiten in het archeologisch proces, die cruciaal zijn voor een goede uitvoering van het onderzoek; de actor is degene die de specifieke stap zelfstandig uitvoert.

Aan het eind van ieder deelproces vindt een eindcontrole plaats. De actor die hier genoemd is, is degene die de controle over het gehele proces uitvoert. In de bedrijfsvoering dient geregeld te zijn dat de actor niet zichzelf controleert.

Een aantal controlestappen dat voorheen verplicht was, is dat inmiddels niet meer; de regel is dat wanneer de controleur dezelfde kwalificaties heeft als de gecontroleerde, deze controle niet meer verplicht is. Toch kan het in sommige gevallen aan te bevelen zijn een collega (met dezelfde kwalificaties) het werk te laten controleren. In die gevallen is de controlestap blijven staan en is de opmerking 'controle niet verplicht, wel aanbevolen' toegevoegd.

Bij ondersteunende en niet-kritische processtappen is geen actor benoemd. Deze stappen zijn niet kritisch voor een goede uitvoering van het onderzoek en dit wordt beschouwd als de eigen verantwoordelijkheid van de uitvoerder. In bijlage II staat het overzicht van alle KNA-actoren weergegeven. Per actor zijn de vereiste opleiding, de kenniscomponent en relevante werkervaring na afstuderen weergegeven. De KNA gaat uit van een Nederlands diploma. Echter, een EG-verklaring als bedoeld in de Algemene wet erkenning EG-beroepsopleidingen of in de Algemene wet erkenning EG-hoger-onderwijsdiploma's op het terrein van de archeologie volstaat eveneens.

Regeling Senior Veldtechnici binnen de KNA Landbodems

Voor de aanmelding als Senior Veldtechnicus in de KNA Landbodems is tijdelijk een regeling van kracht geweest. Deze tijdelijke mogelijkheid tot aanmelding is inmiddels verstreken (nb maar de actor Senior Veldtechnicus is blijvend. Specifiek voor Waterbodems geldt echter vanaf versie 3.2 dat deze actor is opgegaan in de actor inspectieduiker). Voor de specifieke regelingen wordt verwezen naar de website van de SIKB.

12 Toelichting op de herziene versie (3.2) van de KNA Waterbodems

KNA Waterbodems versie 3.1 is vastgesteld op 10 december 2007. Sinds deze tijd is er veel veranderd. Daarbij zijn er sindsdien al twee herzieningen geweest van de KNA Landbodems. De KNA Waterbodems is hierbij achtergebleven. Landbodems is eerder ontwikkeld en bedient een veel ruimere markt; de urgentie tot aanpassingen in deze KNA was daarom vaker urgent en meer onder de aandacht. Met voorliggende herziening KNA Waterbodems is een grote inhaalslag gemaakt.

Alle voor Waterbodems relevante wijzigingen die de afgelopen jaren in Landbodems zijn gemaakt, zijn nu ook doorgevoerd in de KNA Waterbodems. Daarbij is een en ander, indien nodig, aangepast aan de specifieke eigenschappen van op en onder water archeologie.

Voor de wijzigingen is gebruik gemaakt van de diverse wijzigingsbladen en wijzigingsoverzichten van de KNA Landbodems. Het betreft de volgende documenten:

- SIKB-CCvD Archeo_C_07_24638;
- SIKB-CCvD Archeo_C_08_28057;
- Overzicht van wijzigingen in de NA 3.2 ten opzichte van KNA 3.1 (maart 2009 – maart 2010);
- Wijzigingsblad KNA 3.2 Landbodems, 30-5-11; 12-9-11 & 12-12-11 (SIKB-CCvD Archeo_S_11_47169);
- Toelichting op de wijzigingen, implementatie en in werking treden van nieuwe eisen KNA 3.2 (dec 2012);
- 4 losse tekstdelen en ontwerpen, opgenomen in KNA 3.3;
- Nieuwe OS11 uit KNA Landbodems 3.3.

Daarnaast is de KNA Waterbodems door de begeleidingscommissie geheel doorgelopen en zijn ook wijzigingen doorgevoerd die specifiek voor Waterbodems nodig waren. Belangrijkste wijzigingen zijn te vinden in de bijlage actoren en de eisen hieraan. Tevens is de KNA Waterbodems technisch herzien (dit behelst enkele aanpassingen die leiden tot meer eenheid in vorm en inhoud, verwijdering van spelfouten, aanscherpingen van definities, doorvoeren van artikelwijzigingen et cetera). Ten slotte is deze Toelichting op de KNA Waterbodems herschreven.

Hieronder komen de belangrijkste wijzigingen per protocol of bijlage aan de orde. Daarna volgen de algemenere overzichten van wijzigingen naar aanleiding van de wijzigingen in KNA Landbodems van versie 3.1 naar 3.2 en vervolgens van 3.2 naar 3.3. Deze zijn overgenomen uit de Toelichtingen van deze KNA Landbodems en, waar nodig aangepast aan de specifieke situatie voor Waterbodems.

Protocol 4102 Bureauonderzoek Waterbodems

De wijzigingen die de afgelopen jaren in het protocol Bureauonderzoek *Landbodems* zijn gemaakt, zijn overgenomen (zie hieronder).

Protocol 4101 Programma van Eisen Waterbodems

Dit protocol was tot op heden 1 op 1 overgenomen van de KNA Landbodems. Voor deze herziening is daarom de nieuwste versie van het protocol 4001 PvE Landbodems (versie 3.3) integraal gekopieerd naar protocol PvE Waterbodems 4101 versie 3.2. De wijzigingen die de afgelopen jaren in het protocol PvE Landbodems zijn gemaakt, zijn dus overgenomen in het voorliggende protocol Programma van Eisen Waterbodems. Deze wijzigingen behelzen op hoofdlijnen het volgende:

De eerste 3 paragrafen zijn geheel herschreven en/of toegevoegd, aangepast aan de huidige wetgeving en werkpraktijk. Het betreft 'Doel en rol van een PvE', 'Het PvE in relatie tot de aanbesteding' en '(Juridische) inbedding van het PvE in de monumentenzorgcyclus en de KNA'.

Nieuw zijn daarnaast de specificaties: 'Format PvE' (de Leidraad PvE is komen te vervallen); 'Richtlijnen voor (de)selectie vondsten' en 'Referentietabellen te verwachten aantallen kwetsbare vondsten'. Voor de toelichting op deze wijzigingen wordt verwezen naar het reeds bestaande document: WIJZIGINGSBLAD KNA 3.2 Landbodems. Vastgesteld door het CCvD op : 30 mei 2011, 12 september en 12 december 2011 (Kenmerk: SIKB-CCvD Archeo_S_11_47169). En naar 'Toelichting op de wijzigingen, implementatie en in werking treden van nieuwe eisen KNA 3.2 (dec 2012)'.

Het komt erop neer dat nu in het PvE aandacht besteed wordt aan de financiële borging m.b.t. het vondstmateriaal. In het PvE is hiertoe een nieuwe paragraaf toegevoegd 'Het PvE in relatie tot aanbesteden'. Hierin wordt een fundament gelegd voor de onderbouwing van te verwachten aantallen vondsten en monsters, zodat hiermee rekening gehouden kan worden bij het aanbesteden. In relatie tot deze paragraaf is in de specificatie PS05 (format PvE) een 'Lijst met te verwachten aantallen' toegevoegd. Het betreft zowel aantallen vondsten en monsters als aantal vierkante meters onderzoek. De PvE-opsteller dient deze in te vullen en bij het PvE te voegen. Eveneens in relatie tot de nieuwe para-

graaf is een nieuwe specificatie aan het PvE toegevoegd: PS07 'Referentietabellen'. Deze tabellen kunnen gebruikt worden bij de inschatting van aantallen vondsten per complex-type. Ze zijn nadrukkelijk nog in ontwikkeling; dit geldt te meer voor Waterbodems. In de oude toelichting bij de KNA Waterbodems staat bij dit protocol vermeld dat dit protocol bij de eerstvolgende herziening wijzigingen kan behoeven voor een betere aansluiting op onderzoek op- of onderwater. Dat is met deze herziening niet gebeurd. Wel zijn op toepasselijke plaatsen enkele meer Waterbodems-specifieke aanpassingen gemaakt. Verschillen met Landbodems op hoofdlijnen:
In tegenstelling tot Landbodems geldt voor Waterbodems dat een PvE verplicht is voor alle vormen van inventariserend veldonderzoek, dus ook voor een IVO-Opwater. Er dient aldus een PvE opgesteld te worden voor: een IVO-Opwater, IVO-Onderwater verkennend, IVO-Onderwater waarderend, Opgraving en Archeologische begeleiding. Het is denkbaar dat diverse onderzoeken gecombineerd worden, zo kunnen de eisen voor een IVO-Onderwater verkennend en IVO-Onderwater waarderend eventueel gecombineerd worden in één PvE. Deze IVO benamingen zijn in het hele protocol aangepast. Processtap 1.3 'Het formuleren inhoudelijke vraagstelling; motiveren methoden en technieken' is voor Waterbodems in 1.3a en 1.3b opgesplitst: Opwater en Onderwater zijn uiteengetrokken, omdat zij beide een andere senior als kritische actor hebben: het PvE Opwater vereist namelijk de senioriteit van een Prospector Specialisme Waterbodems. De tekst bij PS07 Referentietabellen is aangepast aan de Waterbodems-situatie.

Protocol 4103 Inventariserend Veldonderzoek Waterbodems

De wijzigingen die de afgelopen jaren in het protocol IVO *Landbodems* zijn gemaakt, zijn overgenomen in het voorliggende protocol IVO Waterbodems (zie hieronder). Extra aandacht voor onderstaande punten:

Belangrijke verandering in *Landbodems* in 2010 is dat de KNA Archeoloog *Ba* en de Prospector *Ba* hierin een plaats hebben gekregen als kritische actor. Bij Waterbodems is nu op vergelijkbare plaatsen deze kritische actor toegevoegd. Dit is bij de volgende processtapen gedaan: *Prospector Ba*: Protocol IVO-Opwater: Deelproces 1: stap 1.1 (opstellen PvA) en stap 1.3 (uitvoeren IVO Opwater). *KNA Archeoloog specialisme Waterbodems Ba*: Protocol IVO Onderwater: Deelproces 1:stap 1.1 (opstellen PvA), zowel bij verkennend als waarderend. Deelproces 2: stap 2.4 (verzamelen vondsten).

Net als bij de *Landbodems* is bij de deelprocessen 2 (uitvoerend) van IVO Onderwater de nulstap leidinggeven toegevoegd (zie bijlage actoren).

Daarnaast zijn nog enkele kleine aanpassingen gemaakt, specifiek voor IVO Waterbodems:

De toelichting bij IVO-Opwater is iets uitgebreid; de senior veldtechnicus is verwijderd (opgegaan in Inspectieduiker) (zie bijlage actoren); er is een Guideline toegevoegd, en het zoekniveau (zie p. 32) is iets aangescherpt.

Protocol 4104 Opgraven Waterbodems

De wijzigingen die de afgelopen jaren in het protocol Opgraven *Landbodems* zijn gemaakt, zijn overgenomen in het voorliggende protocol Opgraven Waterbodems (zie hieronder). Extra aandacht voor onderstaande punten:

Belangrijke verandering in *Landbodems* in 2010 is dat de KNA Archeoloog *Ba* en de Prospector *Ba* hierin een plaats hebben gekregen als kritische actor. Bij Waterbodems is nu op vergelijkbare plaatsen deze kritische actor toegevoegd. Dit is bij de volgende processtapen gedaan: *KNA Archeoloog Ba*: Protocol Opgraven: Deelproces 1: stap 1.1 (opstellen PvA). Deelproces 2: controle na 2.1 (meetsysteem), stap 2.2 (interpretatie waarneembare sporen), stap 2.3 (determineren en registreren structuren), stap 2.4 (interpretaties waarneembare bodemlagen), stap 2.6 (uitvoeren verslaglegging).

Net als bij de *Landbodems* is bij deelproces 2 (uitvoerend) van Opgraven Waterbodems de nulstap leidinggeven toegevoegd (zie ook bijlage actoren).

Er is een geheel nieuwe OS11 (overgenomen uit *Landbodems*). NB deze is in zoverre aangepast aan Waterbodems dat daar waar nodig en/of relevant extra informatie is toegevoegd over vondsten uit zoute context. In verband met de nieuwe OS11wb is de (oude) bijlage III-wb 'Eisen aan de behandeling van vondstmateriaal uit zoute waterbodems'

opgeheven (uit KNA Waterbodems versie 3.1). Deze is immers overbodig geworden nu er een nieuwe OS11wb is.

OS17wb is toegevoegd; overgenomen uit *Landbodems*.

Daarnaast zijn nog enkele kleine aanpassingen gemaakt, specifiek voor Opgraven Waterbodems: de actorenlijst opgraven is veranderd: toegevoegd zijn de KNA archeoloog Ba specialisme Waterbodems, de Senior KNA Onderwaterarcheoloog en de conserverings-specialist. De veldtechnicus is verwijderd: deze opgegaan in inspectieduiker archeologie (zie bijlage actoren); bij OS01wb PvA is bij onderwerpen het lichten toegevoegd; in gehele protocol, op diverse plaatsen is 'Leidraad scheepsarcheologie' (deze bestaat vooralsnog niet).

Protocol 4105 Fysiek beschermen Waterbodems

Enkele tekstuele verbeteringen en aanpassingen die de afgelopen jaren in het protocol Fysiek Beschermen *Landbodems* zijn gemaakt, zijn overgenomen in het voorliggende protocol voor Waterbodems. Het betreft onder andere enkele eisen m.b.t. het deponeren van monitoringsgegevens. Tot op heden was dit een lacune in de KNA. Aan de terminologielijst in dit protocol is de term 'monitoring' toegevoegd. En bij producten is het product 'Gedeponeerde monitoringsgegevens' toegevoegd. Extra aandacht voor onderstaande punten:

De paragraaf beheer en inrichting zijn omgekeerd, i.v.m. de logische volgorde der activiteiten (dit is nu ook in *Landbodems* omgedraaid). Specifiek voor Waterbodems: de actor (Senior) KNA archeoloog Fysiek Beschermen Specialisme Waterbodems zal per 2016 vervallen en veranderen in de (Senior) KNA Onderwaterarcheoloog. Zie hierover de bijlage actoren.

Protocol 4106 Specialistisch onderzoek Waterbodems

Nauwelijks enige wijzigingen; geen noemenswaardige aanpassingen.

Protocol 4107 Archeologische begeleiding Waterbodems

Voor Waterbodems geldt nog immer het oude eigenstandige protocol. Het protocol zoals dat in *Landbodems* de afgelopen jaren is aangepast en herzien is dus niet overgenomen. Het huidige Waterbodemsprotocol voor onderwaterarcheologie is goed bruikbaar. Technische wijzigingen die ook voor *Landbodems* zijn doorgevoerd, zijn wel in dit protocol doorgevoerd.

Daarnaast is de toelichting op de 'Plaats in het archeologische proces' is iets uitgebreid en aangescherpt; is onder AB01wb aangegeven dat als er vondsten aangetroffen worden, deze conform OS11wb, OS11wb, OS16wb, OS17wb en DS03wb behandeld en gedeponeerd moeten worden, en tevens is onder AB01wb aangegeven dat als er archeologische waarden aangetroffen worden, deze ook conform processtap 3.3 van deelproces 3 Uitwerken IVO Onderwater-Verkenning geëvalueerd moeten worden.

Protocol 4110 Deponeren Waterbodems

Dit protocol was tot op heden 1 op 1 overgenomen van de KNA *Landbodems*. Voor deze herziening is nu dus de nieuwste versie van het protocol 4010 Deponeren *Landbodems* (versie 3.3) integraal gekopieerd naar protocol Deponeren Waterbodems 4110 versie 3.2. Hierin zijn vrijwel geen veranderingen aangebracht. Voor de toelichting op de veranderingen van dit protocol t.o.v. de oude versie zie hieronder.

Algemeen ten aanzien van de bijlagen

Deel II Bijlagen (voorheen Deel III) in de KNA Waterbodems heeft een aantal aanpassingen ondergaan. Zo zijn de bijlagen 'Waarderen van vindplaatsen', 'Termijnen in de KNA Waterbodems' en 'Afkortingenlijst' toegevoegd, en is de bijlage 'Eisen aan behandeling van vondstmateriaal uit zoute waterbodems' verwijderd. De nummering van de bijlagen is veranderd: deze komt nu overeen met de nummering van overeenkomstige bijlagen in de KNA *Landbodems*.

Bijlage I wb Bouwstenen

Tot op heden is deze bijlage identiek aan die van *Landbodems*, de nieuwste versie 3.2 is dan ook integraal overgenomen van versie 3.3 van *Landbodems* (hierin is met een tussentijds wijzigingsblad op p. 11 een paragraaf toegevoegd over de controles op de werkzaamheden). Een grondige wijziging is noodzakelijk is (zie ook paragraaf 8 hierboven).

Bijlage II wb Eisen aan de actoren

In deze bijlage zijn enkele ingrijpende veranderingen doorgevoerd. Deze worden in de bijlage zelf uitgebreid besproken.

Bijlage III wb Eisen aan de analoge veldtekening

Geen noemenswaardige wijzigingen (kop- en voetteksten zijn aangepast; en een enkele tikfout is hersteld).

Bijlage IV wb Waarderen vindplaatsen

Tot op heden had de KNA Waterbodems geen bijlage 'Waarderen vindplaatsen'. Met de huidige KNA herziening is deze toegevoegd. Ook voor Waterbodems kan deze bijlage immers behulpzaam en van toegevoegde waarde zijn. Hiertoe is de bijlage 'Waarderen vindplaatsen' van *Landbodems* overgenomen. Uitgezonderd enkele kleine aanpassingen (met name bij het deel over de waardering van belevingsaspecten zijn enkele toevoegingen en wijzigingen aangebracht). Volgend jaar zal deze bijlage specifiek voor Waterbodems herschreven worden. (Hoewel het in principe om een eerste versie gaat, is, om verwarring te voorkomen, aan deze bijlage versienummer 3.2 toegekend. De bijlage is immers onderdeel van 'KNA Waterbodems versie 3.2').

Bijlage V wb Termijnen in de KNA Waterbodems

Tot op heden had de KNA Waterbodems geen bijlage 'Schema termijnen'. Met de huidige KNA herziening is deze toegevoegd. (Hoewel het in principe om een eerste versie gaat, is, om verwarring te voorkomen, aan deze bijlage versienummer 3.2 toegekend. De bijlage is immers onderdeel van 'KNA Waterbodems versie 3.2').

Bijlage VI wb Verklarende woordenlijst

Er waren twee verklarende woordenlijsten in omloop. Met de huidige KNA update zijn deze samengevoegd in één verklarende woordenlijst. In deze bijlage versie 3.2 zijn ze achter elkaar geplaatst (i.p.v. door elkaar) en deel 1 en deel 2 genoemd. Deel 1 betreft een verklarende woordenlijst aangaande specifieke water- en scheepsarcheologische terminologie. Deel 2 is identiek aan de verklarende woordenlijst van de KNA *Landbodems*. Deze is hier integraal toegevoegd; deze termen zijn immers ook van toepassing op Waterbodems.

Bijlage VII wb Afkortingenlijst

De KNA Waterbodems had geen bijlage Afkortingenlijst. Deze is nu toegevoegd (overgenomen van *Landbodems*). Vooralsnog zijn ze identiek. (Hoewel het in principe om een eerste versie gaat, is, om verwarring te voorkomen, aan deze bijlage versienummer 3.2 toegekend. De bijlage is immers onderdeel van 'KNA Waterbodems versie 3.2').

Bijlage III oud Eisen aan de behandeling vondstmateriaal uit zoute waterbodems

Deze bijlage is met de nieuwe KNA Waterbodems versie 3.2 vervallen. De relevante informatie uit deze bijlage is toegevoegd aan de nieuwe OS11wb 'Lichten, verpakken, tijdelijk opslaan en conserveren van vondsten & monsters' in het protocol Opgraven.

Hieronder volgen algemene opmerkingen t.a.v. 'oude'/ reeds eerder doorgevoerde wijzigingen uit *Landbodems*, die nu ook in deze versie 3.2 van Waterbodems zijn opgenomen.

Wijzigingen naar aanleiding van Landbodems herziening van versie 3.1 naar 3.2

Dit betrof voornamelijk een technische herziening. Evenwel is destijds een aantal belangrijke aanpassingen doorgevoerd (NB wijzigingen die inmiddels niet meer relevant zijn i.v.m. de latere wijzigingen zijn hieronder niet meer opgenomen); de hoofdredenen hiervoor zijn de volgende:

1) Herziene Monumentenwet 1988 (MW 1988)

Op 1 september 2007 is de herziene MW 1988 in werking getreden. De zogenaamde interim-fase waarin het Nederlandse archeologiebestel zich bevond, is daarmee officieel afgesloten. Een aantal zaken, zoals bijvoorbeeld de status van het Programma van Eisen en de opgravingsvergunning, heeft nu hun definitieve vorm gekregen en deze zijn in deze nieuwe versie 3.2 van de KNA verwerkt. Hiertoe zijn stukken tekst herschreven en is een aantal artikelnummers gewijzigd. Ook met betrekking tot de eigendom van vondsten is het een en ander verdwenen: met de artikelen 50-52 in de gewijzigde MW 1988 zijn de provincies en door hen aangewezen deponerende gemeentes eigenaar van alle tijdens opgravingen gevonden roerende monumenten en dienen zij deze op een verantwoorde, uit het oogpunt van behoud en toegankelijkheid, wijze te bewaren.

Meer fundamenteel zijn de veranderingen in de KNA ten gevolge van de volgende hoofdpunten uit de herziene wet: de minister van OCW is de vergunningverlener, *de facto* is de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed de vergunningverlenende instantie. Essentieel voor het verkrijgen van een opgravingsvergunning voor een organisatie zijn:

- a) de beschikking over een goed kwaliteitsniveau van het doen van opgravingen;
- b) gekwalificeerd leidinggevend personeel.

Een leidinggevende is degene die daadwerkelijk leiding geeft aan het doen van opgravingen en deze beschikt minimaal over een masteropleiding in het wetenschappelijk onderwijs op het terrein van de archeologie. Volgens het BAMZ is het aannemelijk dat een organisatie voldoet aan een voldoende kwaliteitsniveau wanneer zij gebruik maakt van de KNA.

De KNA is geactualiseerd in lijn met deze nieuwe regels. Zo heeft nu ook de leidinggevende in de KNA een plaats gekregen; niet door deze als actor toe te voegen in de gedefinieerde actorenlijst, maar door 'leidinggeven' als activiteit een plaats te geven binnen de deelprocessen 2 van de protocollen IVO (Opwater verkennend en waarderend) en Opgraven.

In verband met de nieuwe bevoegdheden van gemeentes om in het belang van de archeologische monumentenzorg voorschriften te verbinden aan vergunningen worden in het protocol 4102 Bureauonderzoek voortaan naast de archeologische en aardwetenschappelijke waarden ook de (ondergrondse) bouwhistorische waarden in de bebouwde omgeving genoemd.

2) Programma van Eisen (PvE)

De grootste verandering met betrekking tot het PvE is het feit dat de KNA-leidraad PvE is verdwenen en het format PvE als specificatie is opgenomen in protocol 4101 Programma van Eisen (PS05). Het gebruik van het format is hiermee ingebed in de KNA.

Tevens is het format zelf herzien. In hoofdzaak houdt deze herziening in dat het PvE meer is teruggebracht tot een kerndocument dat voornamelijk onderzoeksdoel, -vragen en methodiek en uitwerkingswijze bevat en dat een aantal onderdelen in hun geheel is geschrapt, wanneer zij reeds in de KNA zijn verwoord als minimumeis van archeologische werkzaamheden (dit zijn de onderdelen evaluatierapport en rapportage). Dit laat onverlet dat voor deze onderdelen bij het hoofdstuk randvoorwaarden en aanvullende eisen, indien gewenst, altijd extra bepalingen opgenomen kunnen worden.

3) Actoren en regelingen

De vergunningverlening door de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, ontwikkelingen binnen het Beroepsregister, de groeiende toestroom van bachelorarcheologen (naast masterarcheologen), en sinds 2010 ook bachelorarcheologen van de HBO-opleiding B Archeologie van Saxion Next particuliere hogeschool voor beroepsonderwijs, en de opgezet-

te EVC (Erkenning Verkregen Competenties)-regeling hadden een hernieuwde discussie (d.d. vóór 2010; voor een uitgebreider verslag hiervan wordt verwezen naar de Toelichting KNA Landbodems versie 3.2) rondom de eisen aan actoren teweeggebracht. Een aantal actoren is toegevoegd en een aantal eisen aan actoren is gewijzigd en/of aangescherpt. De KNA is hierop aangepast:

- A) De actorenlijst is uitgebreid met een tweetal Bachelor-actoren;
- B) De eisen aan actoren zijn nader gespecificeerd (publicatie-eisen), zodat deze nu meer (maar nog steeds niet geheel) gelijkgeschakeld zijn aan de eisen die in het Beroepsregister van de NVvA gesteld worden;
- C) De leidinggevende is niet als actor toegevoegd, maar als activiteit binnen enkele deelprocessen (zie hierboven bij herziene Monumentenwet 1988). De leidinggevende stuurt alle bij het veldwerk betrokken medewerkers zonder tussenkomst van anderen aan. De leidinggevende signaleert ontwikkelingen in onderzoeksvragen en -resultaten en is verantwoordelijk voor de strategische beslissingen op het terrein van (of wijziging in) de vraagstelling, de opgravingsstrategie en de documentatie.
- D) Belangrijkste verandering bij de uitvoering van 'kritische processtappen' is dat een deel van veldwerkzaamheden nu ook door bachelorarcheologen uitgevoerd mag worden; leidinggeven blijft evenwel voorbehouden aan masterarcheologen.

4) Wijzigingen t.a.v. controles

Een aantal controlestappen is niet meer verplicht; de regel is dat wanneer de controleur dezelfde kwalificaties heeft als de gecontroleerde, deze controle niet meer verplicht is. Toch kan het in sommige gevallen aan te bevelen zijn een collega (met dezelfde kwalificaties) het werk te laten controleren. In die gevallen is de controlestap blijven staan en is de opmerking 'controle niet verplicht, wel aanbevolen' toegevoegd.

Bij diverse controlestappen is de verplichting van de handtekening verwijderd, het zetten van parafen op de gegenereerde documenten kan dus geschrapt worden (dit is veranderd in 'controleert en legt dit vast (bij akkoord)'; het is aan bedrijven zelf hoe zij vastleggen dat controles zijn uitgevoerd.

5) Wijzigingen in de opbouw van de KNA

Het protocol Bureauonderzoek staat in de inhoudsopgave van de KNA nu vóór het PvE. Het is immers gebruikelijk en noodzakelijk om een PvE pas op te stellen, nadat in een Bureauonderzoek is vastgesteld dat er vanwege een hoge verwachting nader onderzoek gewenst is.

Deel I, II en III is aangepast: Deel I zijn nu de protocollen i.p.v. de toelichting; Deel II zijn nu de bijlagen i.p.v. de protocollen; Deel III is vervallen en Toelichting is losstaand document.

Wijzigingen naar aanleiding van Landbodems herziening van versie 3.2 naar 3.3

In de periode 2011-2012 zijn twee projecten uitgevoerd naar aanleiding waarvan enkele grondige wijzigingen in de KNA doorgevoerd dienden te worden. De projecten zijn geïnitieerd door de SIKB en uitgevoerd in samenwerking met archeologen uit diverse geledingen. Het betreft SIKB-project 144 'Harmoniseren eisen deponeren' en project 182 'Eisen aan het conserveren van kwetsbaar vondstmateriaal en monsters' (zie ook www.SIKB.nl). Het CCvD Archeologie heeft ingestemd met de eindresultaten van de projecten. Beide projecten zien in hoofdzaak op de omgang met archeologisch vondstmateriaal in de breedste zin van het woord (zie hieronder onder 1 en 2).

Daarnaast zijn enkele wijzigingen in de KNA doorgevoerd n.a.v. eerder uitgevoerd onderzoek naar de kwaliteit van de gespecificeerde verwachting (zie hieronder onder 3).

Tevens is er een nieuwe leidraad bijgekomen KNA-leidraad 'Archeozoölogie, versie 1.01'. In de toepasselijke protocollen en specificaties wordt hiernaar verwezen.

Ten slotte hebben zowel het CCvD Archeologie als de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE) in 2013 stelling genomen t.a.v. het fenomeen van het gescheiden (laten) uitvoeren van veldwerk (de opgraving) en de uitwerking & rapportage daarvan (KNA deel-

processen 2 en 4). In de onderstaande paragraaf 'Gescheiden uitvoering veldwerk en uitwerking & rapportage' wordt hieraan expliciet aandacht besteed. Hetzelfde geldt voor de onwenselijkheid van het samenvoegen van hoofdprocessen in één rapport. Zowel het CCvD Archeologie als de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE) hebben in 2013 het belang van eigenstandige rapporten aangegeven. Ook hieraan wordt in de onderstaande paragraaf 'Standaardrapporten: onwenselijkheid tot het samenvoegen van verschillende processen' expliciet aandacht besteed.

Hieronder wordt uitgebreider ingegaan op de wijzigingen in de KNA t.g.v. bovengenoemde projecten:

1 *Resultaten project 144 Harmoniseren eisen deponeren*

A) Rol depothouder (/eigenaar vondsten) bij de selectie & deselectie van vondsten en monsters

De rol van de depothouder (/eigenaar vondsten) is beter verankerd in het archeologische werkproces en de KNA. Dit brengt wijzigingen met zich mee in de protocollen PvE (4101); IVO-Onderwater (4103), Opgraven (4104), Specialistisch onderzoek (4106) en Depotbeheer (4110).

In het protocol PvE (4101) zijn de wijzigingen het meest prominent. Aan dit protocol is een nieuwe specificatie toegevoegd: PS06 'Richtlijnen voor (de)selectie van vondsten'. Hierin wordt weergegeven op welke momenten en op welke wijze vondstmateriaal al dan niet geselecteerd wordt.

Een ander belangrijk punt zijn de contact- en overlegmomenten in het archeologische proces met de depothouder (/eigenaar vondsten):

-(Contact)moment 1: een definitief goedgekeurd PvE wordt per e-mail en voor aanvang van een veldonderzoek ter kennisgeving aan de betreffende depothouder (/eigenaar vondsten) gestuurd;

-(Overleg)moment 2: wanneer tijdens het veldwerk vondsten aangetroffen worden die significant afwijken van hetgeen in het PvE verwacht werd, dan is overleg nodig tussen bevoegde overheid, opdrachtgever en depothouder (/eigenaar vondsten);

-(Overleg)moment 3: (de)selectierapporten die tijdens de evaluatiefase opgesteld zijn, dienen altijd ter goedkeuring aan de depothouder (/eigenaar vondsten) voorgelegd te worden. De opdrachtnemer is verantwoordelijk voor de verzending van deze rapporten aan de bevoegde overheid en de depothouder.

In de overige hierboven genoemde protocollen wordt voornamelijk verwezen naar de nieuwe specificatie PS06wb 'Richtlijnen voor (de)selectie van vondsten' en OS17wb 'Gestandaardiseerde beschrijving van brondocumentatie bij het deponeren van archeologisch vondstmateriaal (d.m.v. de pakbon)' (zie hieronder onder kopje B).

B) Specificaties voor het gestandaardiseerd beschrijven van brondocumentatie

In project 144 is de zogenaamde 'Pakbon' tot stand gekomen, verwerkt in de nieuwe specificatie OS17wb 'Gestandaardiseerde beschrijving van brondocumentatie bij het deponeren van archeologisch vondstmateriaal (d.m.v. de pakbon)'. Deze specificatie is van invloed op de KNA protocollen IVO-Onderwater (4103), Opgraven (4104) en Depotbeheer (4110). In de specificatie wordt nauwkeurig aangegeven op welke wijze archeologische onderzoeksdocumentatie aangeleverd moet worden.

C) Digitaal aanleveren en inlezen

Met behulp van de pakbon kan documentatie digitaal aangeleverd worden. Zie hiervoor SIKB-protocol 0102 (zie http://www.sikb.nl/richtlijnen_detail.asp?id=10499).

2 *Resultaten project 182 Eisen conserveren kwetsbaar vondstmateriaal en monsters*

De resultaten van project 182 'Eisen aan het conserveren van kwetsbaar vondstmateriaal en monsters' zijn hoofdzakelijk van invloed op de protocollen PvE (4101), IVO-Onderwater (4103) en Opgraven (4104). Met de wijzigingen die uit het project voortvloeien is een lacune gevuld in het proces van archeologisch onderzoek en daarmee in het proces van de Archeologische Monumentenzorg (AMZ). Het betrof een gebrek aan

minimale (KNA-)eisen en kennis van en over het bemonsteren en het conserveren van kwetsbare vondsten en monsters tijdens het veldwerk en de fase van tijdelijke opslag tot aan deponeren. Tevens is in het project aandacht besteed aan de financiële borging van de omgang met vondstmateriaal. De gevolgen van het project voor de KNA zijn in hoofdlijnen:

A) Een aanzienlijke aanpassing van protocol PvE 4101

Er wordt nu in het PvE aandacht besteed aan de financiële borging m.b.t. het vondstmateriaal. In het PvE is hiertoe een nieuwe paragraaf toegevoegd 'Het PvE in relatie tot aanbesteden'. Hierin wordt een fundament gelegd voor de onderbouwing van te verwachten aantallen vondsten en monsters, zodat hiermee rekening gehouden kan worden bij het aanbesteden. In relatie tot deze paragraaf is in de specificatie PS05wb (format PvE) een 'Lijst met te verwachten aantallen' toegevoegd. Het betreft zowel aantallen vondsten en monsters als aantal vierkante meters onderzoek. De PvE-opsteller dient deze in te vullen en bij het PvE te voegen. Eveneens in relatie tot de nieuwe paragraaf is een nieuwe specificatie aan het PvE toegevoegd: PS07wb 'Referentietabellen'. Deze tabellen kunnen gebruikt worden bij de inschatting van aantallen vondsten per complextype. Ze zijn nadrukkelijk nog in ontwikkeling (zie de toelichting bij PS07wb).

Ten slotte zijn de paragrafen '(Juridische) inbedding van het PvE in de monumentenzorgcyclus en de KNA'; 'Het PvE in relatie tot de overheid' en 'Geldigheid van het PvE' meer in overeenstemming gebracht met de huidige situatie.

B) Grondige herziening van de specificatie OS11wb 'Lichten, verpakken, tijdelijk opslaan en conserveren van vondsten & monsters' in het protocol Opgraven

Deze specificatie is geheel herzien en fors uitgebreid. Doel hiervan is om de kennis en de handelingen in het veld en tijdens de opslag t.a.v. vondstmateriaal te verbeteren, ten einde de informatiewaarde en mogelijk museale waarde beter te waarborgen. In de specificatie zijn nu meerdere 'subspecificaties' opgenomen, paragrafen over verschillende vondstgroepen waarin uitgebreid aandacht besteed wordt aan het lichten, het verpakken, het reinigen, het tijdelijk opslaan en de conservering.

C) Een nieuwe KNA-actor: de conserveringsspecialist

Met het wijzigen en uitbreiden van OS11wb werd duidelijk dat bij sommige stappen gedurende en na het veldwerk de expertise van een zogenaamde 'conserveringsspecialist' nodig is bij de omgang met kwetsbaar vondstmateriaal. Op grond hiervan is een nieuwe actor aan de KNA toegevoegd. Benadrukt wordt dat er in principe vanuit gegaan wordt dat veldarcheologen zelf voldoende basiskennis hebben van het lichten van kwetsbare vondsten, en de daaropvolgende omgang ermee. Het blijft slechts bij specifieke stappen gewenst om daadwerkelijk een conserveringsspecialist in te schakelen. Wanneer er in de nieuwe OS11wb gesproken wordt over een conserveringsspecialist te velde, dan moet er bijvoorbeeld gedacht worden aan gecompliceerde vondstcomplexen met verschillende materiaalgroepen, of vondstmateriaal in zeer slechte toestand. Over het algemeen is de conserveringsspecialist degene die in het laboratorium het specialistische maatwerk verricht dat nodig is voor het langdurige behoud van de individuele vondsten. Zie hierover ook onder de kop 'De conserveringsspecialist' in OS11wb.

D) De verklarende woordenlijst is uitgebreid en aangescherpt

Het betreft vooral termen die op enigerlei wijze met betrekking tot vondstmateriaal beschouwd moeten worden, zoals conserveren, stabiliseren, conserveringsspecialist, *en bloc* lichten, PEG etc.

KNA 3.2 Wijzigings- en interpretatiebladen

De wijzigingen in de KNA die naar aanleiding van de hierboven beschreven projecten in de KNA versie 3.2 zijn doorgevoerd, zijn in detail terug te vinden in de bestanden 'Wijzigingsblad 3.2 Landbodems (d.d. 12-12-2011) en 'Toelichting op de wijzigingen, implementatie en in werking treden van nieuwe eisen KNA 3.2' (20-12-2012) op de website

van de SIKB. Deze wijzigingen zijn in hoofdlijnen ook van toepassing op Waterbodems, zij het dat de nummering niet overal overeen komt.

3) *Aangescherpte eisen omtrent de gespecificeerde verwachting*

N.a.v. een eerder uitgevoerd SIKB-project 157 'Leidraad integrale benadering vooronderzoek' is onderzoek verricht naar de kwaliteit van de gespecificeerde archeologische verwachting in standaardrapporten van bureauonderzoeken. Een team van RCE-medewerkers heeft 58 rapporten onderzocht en is op grond van de resultaten daarvan tot drie concrete aanbevelingen gekomen voor wijzigingen van de KNA. In het CCvD is besloten deze aanbevelingen ter harte te nemen (zie ook het rapport 'Hooggespannen verwachtingen', RAM 212, 2012, te vinden op de website van de SIKB). De wijzigingen hebben allen betrekking op aanpassingen van het protocol Bureauonderzoek (4102). In specificatie LS05wb 'Opstellen gespecificeerde verwachting' en specificatie LS06wb 'Opstellen van een standaardrapport van bureauonderzoek' zijn enkele aanscherpingen verwoord van het begrip 'gespecificeerde verwachting'. Tevens geldt nu als kwaliteitseis dat *alle* eigenschappen die relevant zijn voor het opstellen van de gespecificeerde archeologische verwachting (datering, complextype etc.) in de gespecificeerde verwachting ook daadwerkelijk aan de orde worden gesteld. Dit betekent dat (ook) wordt beargumenteerd waarom voor een bepaalde eigenschap eventueel geen verwachting is of kon worden opgesteld.

Tevens dient nu in het standaardrapport een advies opgenomen te worden over toe te passen methode(n), techniek(en) en strategie(ën) van eventueel vervolgonderzoek, gericht op het toetsen van de gespecificeerde verwachting.

Met betrekking tot deze Toelichting kan ten slotte nog opgemerkt worden dat de informatie over de BRL verwijderd is. Deze informatie is verouderd. Mocht er toch nog behoefte aan bestaan deze informatie te raadplegen, dan kan deze in het archief op de SIBK-website gevonden worden.

13 Gescheiden uitvoering veldwerk, uitwerking, conservering & rapportage

De afgelopen jaren is regelmatig vastgesteld dat archeologische uitwerkings-, conserverings- en rapportagewerkzaamheden separaat van archeologisch veldwerk aanbesteed worden; de KNA deelprocessen 2 en 4 in het protocol Opgraven (4104) worden hiermee uiteengetrokken en onder verantwoordelijkheid van meerdere (verschillende) partijen gebracht.

Omdat zich hierbij diverse problemen kunnen voordoen en vanuit het veld met zorg op deze ontwikkelingen is gereageerd, is aan het CCvD Archeologie en de RCE gevraagd of zij hierin strijd zien met de uitgangspunten van de KNA en de Monumentenwet, en om stelling te nemen in deze kwestie.

Beide partijen hebben stelling genomen tegen het gescheiden aanbesteden en verwoord dat dit zeer ongewenst is. Veel kennis van een archeologische opgraving berust immers bij het veldteam dat de sporen daadwerkelijk onderzocht heeft of de kwetsbare vondst lichtte t.b.v. conservering; opgraven is een zeer kennisintensieve activiteit. De interpretatie van de veldwerkresultaten en de uitwerking & rapportage hiervan zijn nauw verweven, en een maximale overdraagbaarheid van alle informatie en indrukken die bij het veldwerk zijn opgedaan, wordt veelal bereikt door een zo grote mogelijke overlap tussen veldteam en uitwerkings- & rapportageteam. Dit betekent dat de instelling die het veldwerk heeft verricht zo nauw mogelijk bij de volledige uitwerking en rapportage betrokken dient te zijn. De overdracht van de uitwerking & rapportage naar een geheel andere partij kan mogelijk kennis- en kwaliteitsverlies in de hand werken. Voor kwetsbare vondsten geldt dat daaraan nu via de KNA expliciete eisen gesteld worden, juist ook in de fase van tijdelijke opslag tot aan het moment van overdracht (KNA specificatie OS11wb). Ook hier geldt het uitgangspunt dat het de kwaliteit ten goede komt als dit zoveel mogelijk gebeurt onder regie van de instelling die de opgraving heeft uitgevoerd.

Daarnaast strookt het uitbesteden van de uitwerking & rapportage aan anderen dan de vergunninghouder (i.c. opgraver) niet met de bedoeling van de wet- en regelgeving. Het

Besluit archeologische monumentenzorg (Bamz) stelt verschillende eisen (opleiding, faciliteiten, werkervaring etc.) waaraan vergunninghouders (opgravers) moeten voldoen. Deze eisen worden mogelijk ondergraven wanneer onderdelen van het archeologische werk, zoals de uitwerking & rapportage, worden overgelaten aan een andere instelling. Voor die andere instelling gelden de wettelijke eisen immers niet altijd, en daarmee lijkt het niet in de geest van de wet om de uitwerking & rapportage aan een ander over te laten, aldus de RCE en het CCvD Archeologie.

Tot slot kunnen vergunninghouders/opgravers in een lastige positie terechtkomen wanneer de uitwerking, conservering & rapportage apart aanbesteed worden. De vergunninghouder blijft immers verplicht om de vondsten en documentatie binnen 2 jaar na het einde van het veldwerk te deponeren, ongeacht welke andere partij de uitwerking & rapportage verricht en ongeacht of deze ander zich aan de termijnen houdt. De verantwoordelijkheden van de vergunninghouder/opgraver die voortvloeien uit de Monumentenwet blijven aldus onverkort van toepassing, ongeacht welke andere partij uitwerkings- en rapportageactiviteiten verrichten.²

14 Standaardrapporten: onwenselijkheid tot het samenvoegen van verschillende processen

Het CCvD Archeologie en de RCE hebben zich uitgesproken tegen het samenvoegen van de processtappen bureauonderzoek, IVO en het PvE. Ook als daarbij geen afbreuk gedaan wordt aan de KNA-eisen.

Het CCvD Archeologie en de RCE zijn van mening dat het rapport niet in het PvE verwerkt kan worden als het rapport daarnaast niet ook als zelfstandig document beschikbaar blijft. De opgravingsvergunning is duidelijk over de verplichting tot rapporteren. De vergunninghouder (van een opgravingsvergunning) is, overeenkomstig de vergunningsvoorschriften, gehouden tot handelen conform de normen van de archeologische beroepsgroep. De KNA is een uitwerking van deze normen. In de diverse KNA protocollen staan vormvereisten aan het rapport. In de Memorie van Toelichting op de Wet op de archeologische monumentenzorg wordt hiernaar ook verwezen: "Elk onderzoek (inventariserend dan wel destructief) dient een basisrapportage op te leveren. Op grond van het rapport moet verder wetenschappelijk onderzoek mogelijk zijn. Dit zogeheten standaardrapport is het eindverslag van een opgraving, compleet met de rapporten van de specialist(en)".

Bovendien geeft de KNA een duidelijke definitie van het begrip standaardrapport. In deze definitie staat dat de basisgegevens zodanig (controleerbaar) worden gepresenteerd dat verder wetenschappelijk onderzoek kan worden uitgevoerd. Het verwerken van de rapportagegegevens in een PvE voldoet naar de interpretatie van het CCvD Archeologie en de RCE niet aan het vereiste van een zodanige presentatie. Onder een controleerbare presentatie behoort dat het rapport zelfstandig toegankelijk is. Het PvE en het rapport dienen een andere stap in het proces van archeologisch onderzoek. Het leidt tot een onheldere en moeilijk verifieerbare situatie indien deze documenten onder dezelfde naam, maar met verschillende inhoud op verschillende momenten in het proces terugkomen.

15 Relevante wettelijke regelingen Nederlandse archeologiebestel en KNA

- Wet op de archeologische monumentenzorg (wijzigingswet 21 december 2006) (WAMZ);
- (Herziene) Monumentenwet 1988 (MW 1988);
- Besluit archeologische monumentenzorg (besluit van 9 augustus 2007) (BAMZ);
- Regeling archeologische monumentenzorg (regeling van 20 augustus 2007);
- Wet algemene bepalingen omgevingsrecht (1 oktober 2010) (Wabo);
- Wet Ruimtelijke ordening (20 oktober 2006) (Wro);
- Besluit Ruimtelijke ordening (besluit van 1 januari 2012) (Bro);
- Nieuwe Waterwet (22 december 2009).

² Zie ook:

<http://www.sikb.nl/upload/documents/archo/Notitie%20CCvD%20Gescheiden%20uitvoeren%20van%20de%20KNA%20processen%20veldwerk%20en%20uitwerking-rapportage%2007032013.pdf>.